

tussen Duin & Dijk

Themanummer Boerderijen

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 3 extra ● 2004

Mart Groentjes

Foto's: M. Groentjes.

Illustraties: Boerderijstichting.

De boerderij

● Hoogwoud, Koningspade 23.

Kenmerkend voor het open en vlakke landschap van Noord-Holland is de karakteristieke stolpboerderij. Dat boerderijtype is het resultaat van eeuwenlang op elkaar inwerkende factoren van nut en noodzaak in het boerenbedrijf en de agrarische mogelijkheden die het Noord-Hollandse landschap bood. Onze tijd kent andere eisen van nut en noodzaak, waardoor de stolpboerderij dreigt te verdwijnen.

Bedrijfsmatig en harmonisch

De boerderijen in Noord-Holland vormen een harmonische eenheid met het landschap dat door de boer zelf is geschapen. Materiaalgebruik en erfinrichting zijn afgestemd op de omringende omgeving, de grondsoort en teeltmogelijkheden. Dat geldt voor heel Noord-Holland. De hallenhuishoofdboerderij vind je in

grote delen van het land op zand- en veengronden; ook in het Gooi waar zich een Gooise variant ontwikkelde. Daar past deze rietgedekte boerderij met zijn losse hooiberg prachtig in het boomrijke gebied. Waren de boerderijen in het noordelijk deel van de provincie aanvankelijk van het Friese langhuistype (stal met woongedeelte), gaandeweg kwam door de overschakeling van akkerbouw naar

veeteelt een boerderijtype tot ontwikkeling waarbij de hooiopslag in combinatie met de stalling van het vee de uitgangspunten vormden. In West-Friesland en vooral Waterland was door inklinking van het veen akkerbouw niet meer mogelijk. Samen met de steeds grotere vraag uit de groeiende steden naar zuivelproducten werd de boerderij geschikt gemaakt voor het houden van vee, eerst nog in de

in het landschap tussen Duin & Dijk

vorm van een gemengd bedrijf. De hooihuisboerderij ontstond in Waterland. De losse hooiberg (klamp) op het erf werd omtimmerd, kreeg een dak en werd achter aan het langhuis geplaatst. Door

nadien alleen voor de piramidevormige boerderijen zonder aangebouwd langhuis werd gehanteerd: de stolp met een vierkant grondplan. Die zal rond 1550 zijn verschenen, vooral in West-Friesland.

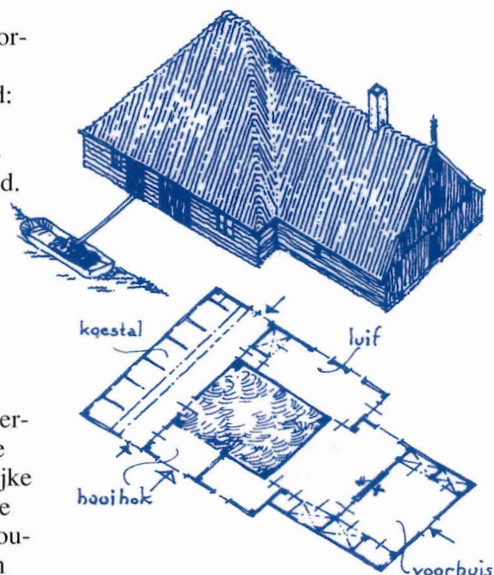
'Een architect is er niet aan te pas gekomen; boer en timmerman losten het samen op.'

een luik werd het vee in de winter-tijd van hooi voorzien. De cruciale fase naar de stolpvorm van de boerderij vond plaats toen de functies van veestal en dars, - de plaats om graan te dorsen en tevens ruimte voor het inrijden van de hooiwagens - rond de hooiberg werden gesitueerd en het dak ervan naar beneden werd doorgetrokken. Het woongedeelte stak naar voren uit: de langhuisstolp was geboren. Een architect is er niet aan te pas gekomen; boer en timmerman losten het samen op.

L. Brandts Buys, de auteur van de diepgravende studie over de stolp 'De Landelijke bouwkunst van Hollands Noorderkwartier', -de bijna 5 kilo zware 'stolpenbijbel'-, vermoedt dat de ontwikkeling in Noord-Holland naar een type boerderij met binnenberging rond 1500 heeft plaatsgehad. De hooihuisboerderijen van Waterland zijn zeldzaam geworden, nog enkele zijn er te vinden in Broek in Waterland en Zunderdorp. Langhuisstolpen met binnenberging zie je nog algemeen in Waterland, in Kennemerland, in West-Friesland vooral rond Schagen en op Texel.

Landmeter Leupenius schetste in 1625 de plek van nieuwe boerderijen (langhuisstolpen) op een oude kaart van Wognum en schreef erbij: 'stolp'. Een naamgeving die

Aangeduid als de West-Friese stolpboerderij behoort dit type samen met de Beemster herenboerderij van de Gouden Eeuw tot de mooiste voorbeelden van landelijke bouwkunst in Noord-Holland. De rijke landbouwgrond en eeuwenoude boerentraditie leverden samen met de vakkundigheid van de plaatselijke timmerlieden prachtige ►

● Hooihuisboerderij.

Blik van een buitenstaander

Van zijn reis door Noord-Holland rond de jaren dertig van de vorige eeuw noteerde de Britse schrijver Aldous Huxley enkele opmerkelijke waarnemingen: 'wat past die boerderij volmaakt in het geometrisch systeem! Op een tot een derde van de hoogte afgesneden kubus is een uitgerechte piramide geplaatst. Dat is het huis. Een boombeplanting als de vijf van een dobbelsteen staat eromheen; de grenzen van de rechthoekige tuin worden door water op het groene oppervlak getrokken en achter de keurige sloten strekken zich de eindeloze vlakke akkers uit. Er zijn geen bijgebouwen, schuren of een erf met slordige hooimijten. Het hooi is onder het reusachtige piramidale dak opgeslagen en in de afgeknotte kubus wonen aan de ene kant de boer en aan de andere kant (alleen in de winter) bevinden zich de bonte Cuyp-koeien. Elk huis in het Noorden van Holland is van dit type dat traditioneel is en zo volmaakt bij het landschap past, dat het onmogelijk zou zijn iets passenders te ontwerpen. Een engelse boerderij met zijn reeksen verspreid liggende gebouwen, zijn slordig erf vol dieren, zijn hooimijten en duiventillen zou hier verschrikkelijk misplaatst zijn; in het Euclidische Noord-Holland een smet en een wanklank... Geometrie vraagt om geometrie en met een gevoel voor esthetische kenmerken die je niet hoog genoeg kunt schatten hebben de Noord-Hollanders gevolg gegeven aan de roep van het landschap en het platte vlak bezaaid met kubussen en piramiden. Heerlijk landschap! Ik ken geen enkel landschap waar het geestelijk opbeurender is om in rond te reizen!'

'Vooral in Twisk, Westwoud, Hoogwoud en Blokker zijn juweeltjes van stolpen te zien.'

● Hoogwoud, Gouwe 41.

boerenhoeves op. Vooral in Twisk, Westwoud, Hoogwoud en Blokker zijn juweeltjes van stolpen te zien: in het voorbeeld de rouw- en trouwdeur waarachter de pronkkamer, een vaak houten topgevel versierd met makelaar en siervazen en de zijgevels nog vaak van hout; gepotdekseld (overlappende planken) of gerabat (planken met mes en groef). Dat alles in de West-Friese groene kleurstelling en meestal met een fraai erf rondom.

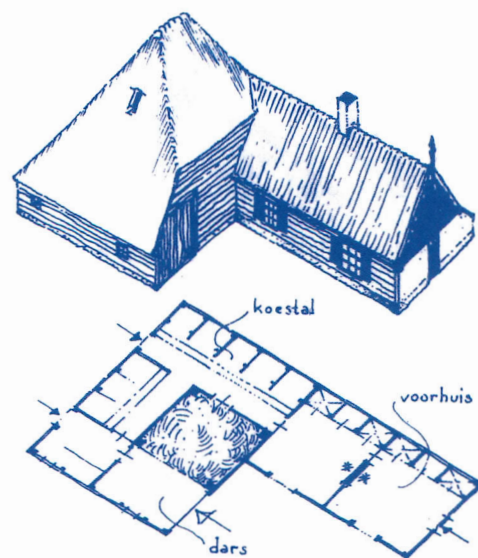
Erf en tuin

Erven en tuinen in Noord-Holland boven het IJ zijn, in tegenstelling tot die in de overige delen van het land, heel eenvoudig van opzet. Gras tot aan de voorgevel met een verhard pad van grind of boerengeeltjes: het 'skape-erf'. Een simpel perkje met bloemen en struiken, een enkele grote boom (vaak een kastanje, soms een beuk) of leilinden en een boomgaard van hoogstamfruitbomen. Alles voor het 'nut' en makkelijk te onderhouden, maar een prima biotoop voor streekeigen flora en fauna. Juist zo'n erf omringd door de windsingel van iepen, essen, elzen en wilgen, maakt samen met de grote, hoge stulp de 'boerenplaats' tot een harmonisch en compleet geheel.

De aandacht voor de boerderij is de laatste jaren sterk toegenomen. Zowel bestuurlijk als particulier. Sloop van een boerderij komt weliswaar nog steeds voor; als gevolg vooral van ruimtelijke ontwikkelingen, maar ook vanwege de drang van bemiddelde (nieuwe) eigenaren de status van hun woonstee te verhogen door op dezelfde plek een trendy landhuis te bouwen. Ook de aandacht voor erf en tuin is toegenomen. En ook die ontwikkeling heeft een keerzijde als gevolg van het dwingende modebeeld dat door tuincentra en -ontwerpers wordt gedictieerd. Zo verandert het eenvoudige erf dan in een bonte verzameling (groenblijvende) heesters, struiken en bloemen, komt er ruime bestrating voor meerdere auto's of wordt het gras rond de boerderij getransformeerd in een tuin die meer bij een buitenplaats of kasteel thuishoort.

Verdwijnt de boerderij?

De bijna afgeronde inventarisatie van de Boerderijenstichting en de Stichting Museaal en Historisch Perspectief geeft aan dat er verspreid over Noord-Holland nog ongeveer 6.000 'historische' boerderijen over zijn (daterend van vóór 1950). Dat lijkt op het eerste

● Langhuisstolp.

gezicht misschien veel, maar alleen al de nu in aanbouw zijnde wijk 'Floriande' in Hoofddorp telt bijvoorbeeld 6.000 nieuwe woningen! Dat de historische boerderij geheel uitsterft, zal nog worden verhinderd door overheidsbescherming in de vorm van de monumentenwet. Slechts een relatief gering deel, namelijk zo'n 10 procent - dus ca. 600 boerderijen van het totale boerderijenbestand - is echter deze status verleend. Het betekent dat de rest in feite vogelvrij is en niemand verhinderen kan dat 5.400 boerde-

rijen gesloopt kunnen worden. Het toekomstbeeld van dit doemscenarió is dan een industrieel en schreeuwerig landschap met hier en daar een geïsoleerd boerderij-reservaat van nog gespaarde, tot nostalgie verworpen objecten.

Nieuwe bestemmingen

Gaat het dan zo slecht met de boerderijen? Landelijk gezien verdween de laatste vijftig jaar meer dan de helft van de historische boerenhoeves: gesloopt of rigoureuus verminkt door niet-passende herbestemming

zorgboerderij, kerk, bordeel of die-renasiel. Herindeling van het interieur daarbij leidt weliswaar tot wijziging van gevels en dak maar de robuuste, driehoekige vorm verdraagt nogal wat veranderingen. Dat betekent overigens altijd dat zeer omzichtig met bouwkundige veranderingen moet worden omgegaan, met respect voor maat en schaal, het materiaalgebruik en de (historische) uitstraling van het gebouw, om te voorkomen dat er nog meer opgeleukte 'boerderettes' in het landschap verschijnen.

Slechts zo'n 10 procent van het totale boerderijenbestand heeft de status van monument

of doorgeschoten romantiek. Een verlies dat in Noord-Holland relatief gezien overigens iets minder erg is dan in de provincies Zuid-Holland, Utrecht en Noord-Brabant. De stolpboerderij, die in het gebied ten noorden van het Noordzeekanaal algemeen voorkomt, leent zich na de agrarische bedrijfsbeëindiging beter dan de overige boerderijtypes voor nieuwe functies. Er zijn dan ook flink wat voorbeelden te vinden van stolpen die een tweede leven begonnen. Vooral als woonboerderij, maar ook als kantoor, winkel, gemeentehuis, bibliotheek, galerie, atelier,

2003 en verder

2003 was het Jaar van de Boerderij. Met een heel programma van activiteiten werd bij de overheid en het brede publiek aandacht gevraagd voor de historische boerderijen. Gezien de grote aandacht en positieve gevolgen een zeer geslaagd jaar. Bij meer gemeenten is er beleidsontwikkeling in gang gezet en tal van organisaties haakten in op het Jaar met activiteiten die zeer vele bezoekers hebben getrokken. Vele publicaties als boeken en themanummers van tijdschriften verschenen en de aandacht in de media was enorm groot. Een uitermate

● Twisk.

bemoedigend resultaat want zonder politiek en maatschappelijk draagvlak voor het behoud van wat er nog is, zou de historisch gegroeide landelijke bouwkunst de strijd tegen de voortgaande verstedelijking al snel verliezen en zou het landschap van zijn identiteit worden beroofd. Zoals de leus van de Boerderijenstichting luidt: 'Zonder stolpen zou Noord-Holland Noord-Holland niet meer zijn'.

Mart Groentjes
Schapenlaan 20, 1862 PW Bergen
stolpen@xs4all.nl

● Zuid-Schermer.

